

ISSN 0350-185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXI, св. 3-4

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџићан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина Ј. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Слободан Реметић, др Живојин Сијанојчић,
др Срејто Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анађолиј Турилов,
др Викџор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2015

Први број *Јужнословенског филолога* изашао је 1913. године, у Београду. Часопис су покренули Љубомир Стојановић и Александар Белић, чланови Српске краљевске академије. Први уредник *Јужнословенског филолога* био је Александар Белић. Од броја XVIII часопис издају Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

808

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ филолог / главни уредник Предраг Пипер. – Год. [1], књ. 1, св. 1/2 (1913) ; год. [2], књ. 2, св. 1/2 (1921) – књ. 11 (1931) ; књ. 12 (1933) – књ. 17 (1938/1939); књ. 18 св. 1/4 (1949/1950)–. – Београд : Српска академија наука и уметности : Институт за српски језик САНУ, 1913–1938 ; 1949/1950–. – 24 cm

Годишње

ISSN 0350/185x = Јужнословенски филолог

COBIS.SR-ID 615183

Рецензенти радова који се објављују у LXXI броју *Јужнословенског филолога*:
др Рајна Драгићевић, др Александар Лома, др Предраг Пипер,
др Живојин Станојчић, др Твртко Прћић

Секретар редакције: др Рајна Драгићевић

Израду и штампање финансирало је Министарство за просвету,
науку и технолошки развој Републике Србије.

Прихваћено на седници Одељења језика и књижевности САНУ 20. 10. 2015.

Издаје:

Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36

Коректура:

Марија Селаковић

Припрема за штампу: НМ либрис (www.nmlibris.com)

Штампа:

Colorgrafx

Хроника

Међународна научна конференција *Савремени проблеми лексикографије*. – Руска академија наука – Институт лингвистичких истраживања РАН – Комисија за лексикографију Међународног славистичког комитета, Санкт Петербург, 27–30. април 2015.
(Ненад Ивановић) 289–297

Скуп слависта посвећен словенској терминологији (Кијев, 21–24. април 2015. године) (Владан Јовановић) 298–304

Прикази и критика

Теолингвистичка истраживања словенских језика. – Ред. Јасмина Грковић-Мејдор, Ксенија Кончаревић, Београд: САНУ, Одбор за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија, 2013. – 535 стр.
(Јелена Недић) 305–310

Речник српскохрватског књижевног и народног језика, XIX том, Београд 2014: САНУ, стр. I–CXVII и 1–800.
(Даринка Гортан-Премк) 311–315

The Serbian Language As Viewed by the East and the West: Synchrony, Diachrony and Typology. Edited by Ljudmila Popović and Motoki Nomachi, Slavic Eurasian Studies 28, Slavic-Eurasian Research Center, Sapporo, March 2015: Hokkaido University, pp. 252
(Рајна Драгићевић) 316–324

Марина Николић, *Категорија степен у српском језику: сложена реченица*. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 2014. – 307 стр. (Предраг Пипер) 325–335

Стана Ристић, *Грамаћички и когнитивни аспекти лексичког значења*. Београд. Институт за српски језик САНУ, 2015. – 452 стр. (Људмила Поповић) 336–340

Радмила Жугић, *Микрофонимија доњег слива Јабланице (семантичко-творбени аспекти)*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2014. – 272 стр.
(Бранкица Марковић) 341–348

Andrzej Bogusławski, *Podstawy konfrontatywnej lingwistyki przekładowej*. Oficyna Wydawnicza LEKSEM, Łask 2013. – 287 s. (Мирјана Костић Голубичић) 349–356

МЕЂУНАРОДНА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЈА *САВРЕМЕНИ
ПРОБЛЕМИ ЛЕКСИКОГРАФИЈЕ*. – РУСКА АКАДЕМИЈА
НАУКА – ИНСТИТУТ ЛИНГВИСТИЧКИХ ИСТРАЖИВАЊА
РАН – КОМИСИЈА ЗА ЛЕКСИКОГРАФИЈУ МЕЂУНАРОДНОГ
СЛАВИСТИЧКОГ КОМИТЕТА

Санкт Петербург, 27–30. април 2015.

Међународна научна конференција „Савремени проблеми лексикографије“, одржана у Санкт Петербургу крајем априла 2015. године, окупила је више од 90 учесника из више европских земаља: Русије, Белорусије, Мађарске, Бугарске, Немачке, Србије. На конференцијским заседањима разматрана су актуелна питања словенске једнојезичне (дескриптивне) и двојезичне (преводне) лексикографије, како у синхронном, тако и у дијахроном контексту. Док су на синхронном плану разматрани проблеми речничке анализе и представљања језика, као и могућности примене речника у науци и настави, дијахроно усмерена излагања су донела разматрање историјских речника као важних извора за тумачење и дефинисање словенске културе у периоду од 13. до 19. века.

Конференција је одржана у облику пленарног заседања и шест секција: 1. *Лингвистички аспекти лексикографије. Рачунарска и корпусна лексикографија*; 2. *Нови речнички пројекти*; 3. *Лексикографија у настави. Методолошки аспекти лексикографије*; 4. *Историјска лексикографија*; 5. *Дијалекатска лексикографија*; и 6. *Ауторска лексикографија*. У делу који следи представимо одабране реферате који су изложени у оквиру сваке наведене целине.

У својим рефератима, учесници пленарног заседања Конференције представили су нове приступе лексикографији словенских језика, који чине основ актуелних речничких пројеката, као и оних

који су у фази припреме. Тему заседања добро илуструје реферат Маргарите Чернишове под насловом „Потпуни историјски речник руског језика: проблеми израде“. Под појмом *йоййуног речника* ауторка подразумева дело које комбинује све аспекте обраде и представљања речи садржане у постојећим историјским речницима руског језика: *Речнику сѣароруског језика (XI–XIV в.)*; *Речнику руског језика (XI–XVII в.)*; *Речнику разговорног руског језика Московске Русије (XVI–XVII в.)*; и *Речнику руског језика XVIII века*. Тако осмишљен речник имао би за задатак да представи „потпуну историју“ речи уз уважавање њених регионалних, дијалекатских, тематских, термилошких и других специфичности у различитим историјским фазама њене употребе, што у први план истиче *инвенѣаризацију* речи и значења (а не њихову селекцију) као доминантан поступак у обради. На позадини нових методолошких приступа изради речника настали су и други реферати изложени у овом делу скупа, попут нпр. рада Игора Копилова „Нови фундаментални ‘Описни речник белоруског језика’: традиција, наслеђе, иновације“; или реферата Ларисе Шестакове „Ново у руској ауторској лексикографији“.

Секција 1: *Лингвистички аспекти лексикографије. Рачунарска и корпусна лексикографија* подељена је у два дела. У делу посвећеном лингвистичким аспектима (описне) лексикографије истакнута је потреба да се анализирају постојећи и истраже нови правци теоријско-методолошких приступа у састављању речника. У том контексту, секцију је отворио реферат Александра Герда под насловом: „Шта је предмет лексикографске теорије?“. Износећи проблем типолошког одређења руских речника у 20. веку, аутор уводи појам *метасѣрукѣуре* као скупа чинилаца који обухватају унутарњи састав речника: однос енциклопедијске и лексикографске информације у речничком чланку, степен идеологизације садржаја, удео етимологије, граматике и прагматике у лексикографском опису итд. Будући да поменути чиниоци дефинишу начин на који речници обрађују језик, њихову типологију је, према речима А. Герда, могуће прецизно извести кроз дефинисање односа речничке метаструктуре према аналитичком апарату опште семантике.

Обрађујући сродну тему, реферат Стане Ристић, под насловом „Типови информација о лексичко-семантичкој спојивости у дескриптивним речницима“ осмишљен је као допринос анализи речничке метаструктуре из угла српске лексикографије. У реферату је истражено описивање лексема у речницима кроз представљање њихове лексичко-семантичке и граматичке спојивости, које обухватају три

врсте информација о односу лексичких и граматичких јединица у лексикону: информације о семантичком слагању (датим у виду описа колокационих потенцијала лексема); информације о семантичкој модификацији (датим у виду описа модификатора глаголских аргумената); и информације о сфери узајамног деловања лексема (датим у виду индиректног утицаја једне лексеме на промену значења друге лексеме или на промену пропозиције исказа у коме су лексеме употребљене). Истраживањем међуодноса ова три типа информација у српским описним речницима осветљава се методологија Београдске лексикографске школе као специфичан приступ језику и његовој структури.

У оквиру другог дела прве секције, о рачунарској и корпусној лексикографији, наглашено је да се у састављању нових речника мора рачунати са предностима електронских корпуса и лексичких база, будући да њихово проучавање утиче на лексикографску обраду у бројним доменима: индексирања и претраживања текста, повезивања различитих фаза израде речника, обраде нових речи и значења итд. У датом контексту треба споменути реферат Виктора Захарова под насловом „Електронска лексикографија XXI века“, који је посвећен употреби корпуса у семантичкој анализи лексике. Према речима аутора, корпусним претраживањима је могуће идентификовати и истражити три врсте веза које постоје у лексикону: лексичко-семантичке, лексичко-парадигматске и паронимске (односе сродства). Поменуте везе потребно је интегрисати у израду савремених речника руског језика.

Питање семантичких веза у лексикону предмет је и реферата Олге Николенко „Проблеми лексикографског описа засебних лексичких група“. У реферату се границе лексичких група одређују са становишта формалне логике и семантике. Према мишљењу ауторке, постоји потреба за бољим тематским груписањем лексике у описним речницима, што је могуће постићи допунском семантичком диференцијацијом лексема, као и искључивањем њихове вишефункционалности у речничком опису.

Примењени аспект електронске лексикографије изложен је у реферату Димитрија Димитријева „Фасетно зонирање лексике у електронским речницима“, у коме су демонстриране могућности представљања лексема у електронском тематском речнику савременог руског језика. Излагање почива на идеји да је лексеме у корпусу могуће машински аотирати тако да садрже надређене и подређене категорије којима припадају. На тај начин, у електронском

речнику их је могуће представити као део тематских целина у оквиру којих се реализују. У складу са овом идејом, други део излагања Д. Димитријева био је посвећен интерфејсу електронског тематског речника, који омогућује искористивост свих потенцијала тако аотиране грађе.

На позадини примене рачунарских технологија у лексикографској пракси изложен је и реферат Људмиле Ришкове и Алесје Станкјевич под насловом „Откривање регионално специфичне лексике на основу фреквенцијских речника“. Регионално специфичне лексеме ексцерпирани су из фреквенцијских речника текстова централних, северозападних и јужних области Русије, затим Поволожја, Урала, Сибира и даљег истока Русије. Лексеме су затим сврставане према семантичким класама којима припадају, што је представљало основ за њихову даљу обраду. Издвајање, класификација и обрада лексема одвијале су се у оквиру специјално пројектоване лингвистичке базе, која је омогућила њихово аотирање према семантичком и граматичком принципу.

Секција 2: *Нови речнички пројекти* доноси приказе нових лексикографских приступа лексици, заступљених у речничким пројектима заснованим крајем XX и почетком XXI века. Од бројних реферата који су изложени у оквиру ове секције издвајамо рад Јелене Титаренко под насловом „Речник фазних парадигми руских глагола“. Према речима ауторке, речнику фазних парадигми глагола претходио је развој теорије фазне парадигматике, која глаголску лексику посматра кроз неколико типова фазних опозиција, нпр.: почетак процеса : процес (*проговориџи* : *говориџи*); процес : крај / резултат / ограничење процеса (*говориџи* : *ређи* / *одговориџи* / *договориџи*), и др.

Принципима иновације лексикографског рада посвећен је и реферат Александра Шапошникова „Етимолошки речник језичких старина Северног прицрноморја“. У излагању је истакнуто да етимологизацију супстратне топонимије (као базичног речничког материјала) треба истраживати на системски начин, кроз четири равни анализе: 1. корелативну (истраживање корелативних чланова кроз фонетику, семантику, творбу); 2. ономасиолошку (изучавање принципа номинације географских објеката); 3. семасиолошку (етимолошка интерпретација појма од звуковне форме речи путем утврђивања регуларних фонетских слагања, језичких атрибуција, провере етимологије семантичке мотивације); и 4. раван реконструкције лексема у смеру од језика ка топониму. Према речима аутора, принцип

ономасиолошког системског истраживања да је оптимални резултат у истраживању и етимологизацији језичких реликата, посебно супстратне топонимије.

Секција 3: *Лексикографија у настави. Методолошки аспекти лексикографије* такође је тематски подељена у два дела. У одељку који је посвећен методолошким аспектима лексикографије наглашена је потреба за научним фундарањем лексикографских поступака, често и путем преиспитивања традиционално схваћених елемената речника. Такав приступ видљив је у излагању Татјане Жеребило под насловом „Интерлексеме у структури ‘Речника лингвистичких термина’“. Уводећи појам *интерлексеме* као јединице која истовремено егзистира у терминосистемима више језика (нпр. *артикулација*, *предикаци*, *стил* и др.), ауторка примећује да ове јединице по правилу поседују вишеаспектно значење и широку, често и нејасну област примене. Стога анализа њихове микроструктуре у речницима захтева познавање више чинилаца: зоне значења интерлексеме у језику-изворнику и језику-примаоцу, зоне етимологије, зоне синонимске, антонимске, паронимске и др. парадигме, зоне спојивости и др.

У контексту проблематизације традиционалног схватања лексикографског рада спомињемо и реферат Алексеја Бурикина „Електронски ресурси и речничке картотеке: опсег могућности у примени“, у којем се пореде искуства рада са речничком картотеком у електронском и папирном облику. На основу овог поређења, аутор износи тезу да су дигитализовани речнички извори у предности над аналогним чак и у пословима који се традиционално сматрају доменом „папирне“ лексикографије, као нпр. избор илустративних примера, утврђивање најранијих фиксација речи и хронологије њихове употребе, издвајање ретких, индивидуалних или покрајинских речи и др.

Део секције посвећен примени речника у настави доноси бројне реферате који за тему имају искористивост лексикографских пројеката у наставном процесу. Издавајемо реферат Нине Колгушкине „Средства музејске педагогије у изучавању курса националне лексикографије на факултетима“, који на занимљив начин представља могућности повезивања рада на речнику, рада у музеју и наставе матерњег језика. Примећујући да реалије из музеја академика И. И. Срезњевског представљају добру илустрацију многих појмова из *Речника староруског језика*, ауторка предлаже активнију сарадњу између кустоса и лексикографа у преношењу знања о лексици матерњег језика студентима универзитета.

О интеграцији лексикографије у наставни процес на универзитету говори и реферат Галине Кедрове и Сергеја Потемкина „Лексикографски рад са кинеским магистрандима – филолозима“, у којем је представљена израда руско-кинеског речника на материјалу паралелног корпуса тих језика. Речник су израдили студенти-магистранди по етапама, које су обухватиле лематизацију руских и кинеских речи у корпусу, избор преводних еквивалената, састављање напоредног списка одредница и др. На тај начин су учесници у његовој изради упознати са принципима фазне израде лексикографског текста, као и са појединостима рада унутар сваке фазе.

Потреби за изналагањем нових научних приступа у изучавању језика и питањима његове обраде нарочито су посвећени реферати изложени у оквиру секције 4: *Историјска лексикографија*. Реферати обрађују више тема: проблеме израде историјских речника; испитивање лексике у историјским речницима као категорије која открива перцептивно и културно стање носилаца језика различитих епоха; као и дефинисање главних праваца развоја научно-лексикографске мисли кроз историју.

Питањима конципирања и састављања историјских речника посвећен је реферат Гурија Судакова под насловом „*Речник свакодневног руског језика Московских Руса XVI–XVII века*: концепција и пракса“. У реферату се излаже о историјату настанка овог речника од идеје (која се јавља у руској филологији почев од Б. Ларина и И. Срезњевског) до реализације (четири тома речника издата су у периоду од 2004. до 2011. године). Велики временски јаз између планирања и издавања *Речника свакодневног руског језика Московских Руса XVI–XVII века*, као и његова широко заснована концепција, наметнули су бројна питања историјским лексикографима: о начелном одређењу периода заснивања руског националног језика, о функционално-жанровском одређењу овог речника као репрезентанта „свакодневног“ језика, о начелима избора лексике и примера у (писаним) изворима, о дефинисању значења и реконструкцији контекста употребе речи, и др.

О испитивању језичког материјала са становишта историјске лексикологије реферисала је Марина Пименова, у раду „Историјски речник устаљених јединица: проблеми и перспективе“. Материјал за истраживање представљали су устаљени изрази фиксирани у историјским речницима руског језика у периоду од позног средњег века до новијег доба. Према речима ауторке, њихова анализа указује на развојне етапе у формирању семантичке структуре језика, односно

на појаву *менџализације* као језичке перцепције која се развија од примарних процеса према секундарним. Тако нпр. „парне“ фраземе типа *јуџиро и вече, небо и земља, хлеб и со* и сл. у историјским речницима упућују на денотате који, квалитативним и квантитативним „удвајањем“, мотивишу њихов настанак; слично је и са изразима са сталним атрибутом типа *велики кнез, свети дух* и сл. Анализа укључивања устаљених израза у историјске речнике наводи на закључак да се у језику хронолошки прво јавља метонимијска перцепција, затим метафоричка, а на крају хиперонимско-хипонимска, која обухвата и комбинује претходне две перцепције.

Анализи историјских речника са становишта њихове *макросџрукџуре* (као избора лексичке грађе, распореда одредница и др.) и *микросџрукџуре* (као формално-научних принципа у обради језичког материјала) посвећен је реферат Ненада Ивановића под насловом „Траговима српске лексикографске културе (анализа једног рукописног речника из средине 19. века)“. У свом излагању, аутор је анализирао рукописни речник српског разговорног језика из 19. века, који се под називом *Скуџ ређих срџских речи и изреченија* чува у Архиву Српске академије наука и уметности. Анализа језичке грађе у том речнику, као и стратегија њене обраде, показала је да средином 19. века српска лексикографија оперише на више нивоа језичке структуре: *дискурзивно-џрагмаџичком* (препознавање и истицање одлика разговорног језика у односу на „учене“ форме изражавања); *когнџивном* (обрада појмовно сложених лексема у енциклопедијском контексту); и *номенклаџурном* (обрада лексема као делова таксономских целина). Све изложено упућује на закључак да српска лексикографија 19. века представља вишезначну и слојевиту целину, коју одликује напоредно егзистирање више методолошких струја и приступа језику и његовој употреби.

Проблемима обраде дијалекатских лексема као јединица које одступају од стандардног језика у семантичком и референцијалном смислу посвећени су реферати у оквиру секције 5: *Дијалекатџска лексикографија*. Издвајамо реферат Сергеја Мизникова „Дијалекатска реалија и лексикографски конструкт“ у коме се приступа теоријској разради проблема дефинисања дијалекатске лексике. У реферату се износи тврдња да дијалекатске лексеме представљају реалије које, поред семантичке, поседују и употребну и културолошку вредност. Стога се њихова обрада у речнику не може посматрати одвојено од природе материјала у којима су забележене. Истраживању дијалекатских лексема у контексту тумачења културе у којој настају посвећен

је и реферат Марине Харламове „Творбени потенцијал дијалекатске речи у електронском речнику народних говора“. Разматрајући семантику дијалекатских изведеница насталих од општекњижевних речи руског језика (нпр. *двор* – *дворишка*, *дворчик*, *дворок*), ауторка долази до закључка да мотивна реч представља семантичку основу на коју се наслојавају елементи језичке слике света говорника дијалекатских ареала, чиме се формирају концепти који постоје у њеним дериватима. Сродну тематику имају и реферати Јелене Кузmine („Ознака ‘експр.’ (експресивно) у дијалекатској лексикографији руског језика“); Ларисе Костјучук („Лингвогеографски аспект историјске лексикографије (из перспективе XX века)“), и др.

Проблемима израде речника једног писца, књижевног раздобља односно епохе посвећена су излагања одржана у оквиру секције 6: *Ауторска лексикографија*. Поменута секција донела је широк опсег разматраних тема. Учесници овог дела конференције су се бавили проблемима који искрсавају у примени стандардних лексикографских поступака на појединачне ауторске стилове (Арсен Хуснутдинов, Александра Хуснутдинова, „Параметри описивања фразеолошких јединица у ауторском речнику“); затим, теоријским питањима формирања метајезика ауторских речника (Сергеј Волков, „Белешке о метајезику ауторске лексикографије“); а посебно детаљно су обрађени проблеми који прате речничку обраду језика једног писца (Јевгениј Матвејев, „Лексика песничких дела М. В. Ломоносова: неки обрасци речничког описа“; Наталија Козловска, „Механизми образовања термина у филозофији Н. А. Берђајева“). Изложени реферати слажу се у општем закључку да ауторска лексикографија представља научну област која, поред традиционалних, треба да развија и методе речничког описа интегрисане са лексичким, стилским и метатекстуалним особинама ауторских текстова.

У засебном делу конференције одржано је заседање Комисије за лексикологију и лексикографију Међународног славистичког комитета. Председница Комисије Маргарита Чернишова упознала је учеснике са дотадашњом делатношћу Комисије и програмима њеног даљег рада. У радном делу састанка прочитано је више излагања на тему *Упоредна лексикографија словенских језика*, у којима су чланови Комисије реферисали о могућностима поређења концепцијских и методолошких одлика тезаурусних, преводних, ауторских и етимолошких речника. Закључено је да поље упоредне словенске лексикографије доноси мноштво теоријских питања које би требало даље разматрати и истраживати.

Свеобухватним приступом конципирању и изради речника у словенском свету, као и добром организацијом која је омогућила слободну размену научних идеја учесника, конференција „Савремени проблеми лексикографије“ показала је да словенска лексикографија, у теоријском и примењеном смислу, представља врло динамичну научну дисциплину, стално у потрази за новим решењима и концептима. У датом контексту, зборник радова са овог скупа представљаће важну научну публикацију, актуелну на европском лексикографском простору.

*Ненад Б. Ивановић**

Институт за српски језик САНУ у Београду

* Nenad.Ivanovic@isj.sanu.ac.rs